

dr hab. prof. UJK Ryszard Gryz
(Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

Wojenne zniszczenia katolickich obiektów sakralnych w diecezji kieleckiej na tle ogólnopolskim (1939 – 1945)

Streszczenie

Podczas drugiej wojny światowej polskie świątynie doznały ogromnych zniszczeń, które były efektem działań zbrojnych oraz polityki niemieckiego i sowieckiego okupanta. Szacuje się, że na terytorium obecnej Polski w gruzach legło niemal tysiąc kościołów i kaplic Kościoła katolickiego. Pierwsza faza ich zagłady przypadła na okres kampanii wrześniowej 1939 roku, zaś druga związana była z końcem wojny na przełomie 1944/45 roku (Powstanie Warszawskie, ofensywa Armii Czerwonej). Podczas wojny obronnej 1939 roku największe szkody dotknęły budowle sakralne usytuowane w rejonie walk nad Bzurą i w stolicy. Powstanie Warszawskie należy także kojarzyć z ruiną świątyń. Po lewej stronie Wisły ocalało jedynie 5 kościołów spośród 55, a na prawobrzeżu 4 z 10. W powietrze wysadzono „warszawską Notre Dame”, czyli kościół św. Floriana. Wieloletnim trudem rekonstrukcji tych cennych zabytków zajmowała się Prymasowska Rada Odbudowy Kościołów Warszawy.

W czasie okupacji niemieckiej na obszarze Generalnego Gubernatorstwa prowadzona była bardziej liberalna polityka nazistowskich władz w stosunku do katolików niż na ziemiach włączonych do Rzeszy Niemieckiej. W Kraju Warty (Wielkopolska, Łódzkie), gdzie Polakom pozostawiono na potrzeby kultu jedynie 1-2 kościoły w powiecie (około 150), a pozostałe służyły okupantom do różnych celów (około 1200-1300), zburzono około 200. Podobna eksploatacja świątyń wystąpiła na innych ziemiach wcielonych – Pomorzu i Śląsku (Okręg Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie i regencja katowicka). Jesienią 1939 roku na Pomorzu Gdańskim (diecezja gdańska i chełmińska) zamknięto niemal wszystkie kościoły (około 300) i ogół kaplic. Część z nich rozebrano, a w czasie grabieży profanowano przedmioty kultu. W diecezji katowickiej uszkodzono w różnym stopniu ponad 130 świątyń, a wartość strat szacowano tam na sumę około 3 mln przedwojennych złotych polskich.

W diecezji kieleckiej skala zniszczeń przybrała mniejsze rozmiary. W pierwszych dniach wojny Niemcy zniszczyli kościół w Lelowie. Do bardziej uszkodzonych należała kaplica w

Grodzisku. Łącznie uszkodzono 15 świątyń, a 5 przeznaczono na cele świeckie. W końcowym etapie wojny od sierpnia 1944 roku do stycznia 1945 roku ucierpiały najbardziej te parafie, które były położone w rejonie lub poblizu nadwiślańskiego przyczółku baranowsko-sandomierskiego. Jesienią 1944 roku legły w gruzach zabytkowe świątynie w Biechowie (XVIII w.), Ociesękach (XVII w.), Pacanowie (św. Marcina) i Szydłowie (św. Władysława i Wszystkich Świętych). Zburzone zostały kościoły w Kargowie (XIV w.) i Stopnicy (parafialny i franciszkanów). Łącznie 20 kościołów zniszczonych zostało w stopniu przekraczającym 70%, 30 w zakresie 30-70% oraz 100 w skali mniejszej niż 30%. Należy pamiętać, że zniszczenia kościołów obejmowały też stratę ich wyposażenia. W wielu parafiach przepadły szaty i księgi liturgiczne, paramenty czy akta metrykalne. Na terenach przyczółkowych z powierzchni ziemi zniknęły niemal całe wioski z ich plebaniami i innymi budynkami kościelnymi. Mapa największych strat wojennych w diecezji kieleckiej pokrywa się z najbardziej dotkliwymi zniszczeniami domostw i budynków gospodarczych. W zasobach Archiwum Diecezjalnego w Kielcach znajdujemy bardzo istotną dokumentację fotograficzną. Znajduję się w nim także rejestry strat związanych z niemieckimi rekwizycjami dzwonów. Odbudowa kościołów, zapoczątkowana wkrótce po zakończeniu działań wojennych, trwała w trudnych warunkach ekonomicznych i politycznych PRL przez wiele lat.

Bibliografia

Banach S., *Archidiecezja warszawska w latach 1939-1945. Zniszczenia obiektów sakralnych*, Dalków-Łódź 2001.

Gocel T., *Duszpasterstwo w diecezji kieleckiej w latach II wojny światowej 1939-1945*, Kielce 2012.

Gryz R. K., *Dzieje parafii Bodzentyn w latach niemieckiej okupacji*, w: *Z dziejów Bodzentyna w okresie II wojny światowej. W 70. Rocznicę pacyfikacji 1943-2013*, pod red. L. Michalskiej-Bracha, M. Przeniosło, M. Jedynaka, Kielce 2013, s. 39-69.

Gryz R., *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971-1980*, Kielce 2007.

Gryz R., *Zniszczenia świątyń katolickich w Polsce pod okupacją niemiecką*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2007, nr 3(74), s. 31-45.

Paulewicz M., *Diecezja kielecka*, w: *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939-1945*, pod red. Z. Zielińskiego, Warszawa 1982, s. 234-252.

Śmigiół K., *Prześladowanie duchowieństwa polskiego w czasie okupacji hitlerowskiej. Sytuacja i podsumowanie wyników badań*, w: *Z dziejów Kościoła katolickiego w Wielkopolsce i na Pomorzu Zachodnim*, pod red. S. Jankowiaka i J. Miłosza, Poznań 2004, s. 16-20.